

14 Hva var det med krigsseilerne?

Handelsflåten hadde under Den andre verdenskrigen stor betydning for både krigens gang og for den norske eksilregjerings innflytelse og handlefrihet. Handelsflåtens sjøfolk gjorde en strålende innsats som ble berømmet av Konge, Regjering og mange andre viktige meningsbærere under krigen. Etter krigen ble det ikke det samme. Våre politikere og myndigheter har et betydelig ansvar for dette, men legene brukte også alt for lang tid før de forstod utfordringen.

Denne gjennomgangen av krigsseilerne og deres traumer er plassert i 1967 – ikke fordi den begynte da – men fordi det da ble tilstrekkelig oppmerksomhet rundt den, mer enn tyve år etter krigens avslutning.

14.1 Hver tiende mann måtte dø, 1967

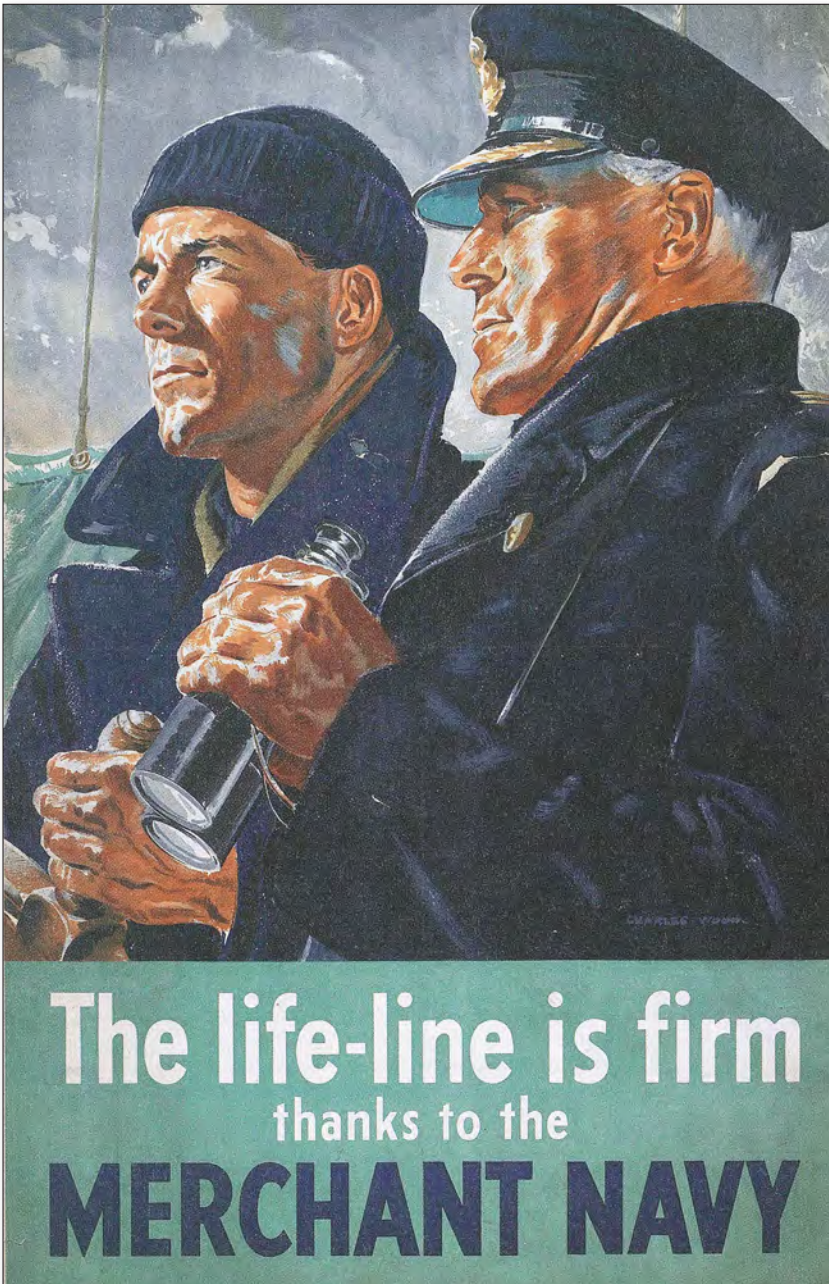
Hver tiende mann måtte dø var en dokumentar om de norske krigsseilerne av Per Hansson⁷⁶⁷. Han var journalist i *Dagbladet* og boken kom i 1967. Han hadde også skrevet mange artikler og målet var å sette fokus på våre krigsseilere. Fokus på krigsseilernes situasjon kom sent, men Hansson lykkes med sitt forsett⁷⁶⁸. Hanssons hovedkilde var krigsseileren Leif Heimstad⁷⁶⁹. En utfordring var manglende annerkjennelse. Et annet var problemene med å få innvilget krigspensjon⁷⁷⁰.

767 Hansson, Per (1922–1982). Forfatter og journalist i *Dagbladet*. Han hadde skrevet en rekke dyptpløyende artikler i *Dagbladet* om krigsseilernes skjebne. Som bakgrunn hadde han intervjuet rundt 200 krigsseilere, og med dette bakgrunnsmateriale kom den rystende boken *Hver tiende mann måtte dø*. Leif Heimstad ble hovedkilden i denne dokumentaren, og de to tilbrakte mye tid sammen. *Hver tiende mann måtte dø* hadde et budskap som opprørte, og den ble en bestselger da den kom i 1967 (<http://www.konvoibyen.com/> Anvendt: 2018-09-05).

768 For sin svært viktige innstas for krigsseilerne fikk han oppkalt en plass i Kragerø. Anon. 2005-05-07. Per [Hansson] får sin plass. *Dagbladet*; 21.

769 Heimstad, Leif (1920–2010). Krigsseiler og velferdsarbeider fra Risør. Han er særlig kjent for sitt arbeid for krigsseilernes kår og har var bestyrer for Konvoibyen i Risør. Ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden «for hans innsats for krigsseilerne og konvoibyen». I 1973 mottok han Kongens fortjenstmedalje i gull. (https://no.wikipedia.org/wiki/Leif_Heimstad Anvendt: 2018-09-09).

770 Loven om krigspensjon av 1946 satte krav om overveiende sannsynlig (dvs minst 50 %) årsakssammenheng mellom krigsskade og uførhet. Gjeseth, G. 2012. *Norsk veteranpolitikk etter 1945. Noen hovedtrekk i utviklingen*. Oslo, Institutt for forsvarsstudier, Oslo Files on defence and security; 37. https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99791/OF_3_2012_nettpdf?sequence=1 Anvendt. 2018-09-09.

Figur 46 Plakat fra Den andre verdenskrig.

14.2 Den første undersøkelsen, 1945

Den første undersøkelse av sjømenns helseplager under av krigen var Wilhelm Hoffmanns⁷⁷¹ undersøkelse fra 1945 av 155 sjømenn som ble lagt inn på norske rekonvalesent hjem i Amerika⁷⁷². Hoffmann finner at 61 tilfelle ble ansett å ha sin bakgrunn i krigsopplevelsene. Vanlige symptomer var søvnforstyrrelser, skvettenhet, tremor, vegetativ dysfunksjon og depresjon⁷⁷³. Hysteriske reaksjoner var stort sett fraværende. Videre viser Hoffmann at de fleste sjømennene fikk sine nevrosener etter akkumulerte traumer og ikke etter enkelthendelser⁷⁷⁴.

Hoffmann påpeker to grupper blant sjøfolkene. Den ene gruppen hadde bakgrunn fra sjøen (handelsflåte eller fiskeri) og var erfarne. Den andre gruppen hadde gått til sjøs av personlige grunner. I den første gruppen var det mange familiefedre – i den andre få. Han fant ingen forskjell mellom disse to gruppene mhp utvikling av krigsnevrosener.

Det var lite tidligere forskning på krigsnevrosener hos sjømenn både i USA⁷⁷⁵ og i Storbritannia⁷⁷⁶.

Psykiateren Lars Mehlum understreker at det som kjennetegner krigsseilerens opplevelser var nærmest konstant fare og dødsrisiko. Det var ingen forutsetning å oppleve krigsforlis selv for å få krigsskade. Han siterer et typisk utsagn fra krigsseilerne – «Den verste torpedoen var den som ikke kom.» At man var forsvarsløs (spesielt i første del av krigen) at man ikke kunne påregne hjelp (det var forbud mot å stoppe og ta opp forliste når man seilte i konvoi) og tap av venner og isolasjon fra nære i Norge var medvirkende årsaker samt

771 Hoffmann, WC. 1945. Krigsnevrosener i vår handelsflåte under den 2. verdenskrig. Oslo, *Tidsskrift for den norske Lægeförening*. 65; 419-421.

772 Kongshaug ved Halifax og senere Eidsvoll ved New York.

773 Mehlum L. et. al. 1993. *Mennesker, traumer og kriser*. Oslo, Universitetsforlaget; 94.

774 Hoffmann fant lite publisert om krigsnevrosener hos sjømenn i handelsflåten.

775 Det var noen få amerikanske undersøkelser på sjømenn gjort under krigen. Hoffmann viser til United States Public Health Service. 1943. *Traumatic war neuroses. Conference on Traumatic War Neuroses in Merchant Seamen. Medical studies on merchant seamen No 1*. Hoffmann nevnte også en studie av Margolin på 40 torpedoede sjømenn (Margolin S. et. al. 1943. Acute Emotional Disturbances in Torpedoed Seamen of the Merchant Marine, who are continuing at sea. *War Medicine*. 3; 393-408). Marinepsykiater og senere viseadmiral John M. Marezun bekrefter dette intrykket «During the first year of American participation in World War II, more fatal casualties were recorded among American merchant seamen than among men in the combined armed services. The incidence of combat or «convoy» fatigue among survivors of torpedoed and bombed merchant ships was not clearly studied, for several reasons ...» (1995. U.S. Naval Combat Psychiatry. I Jones, FD. *War Psychiatry. Office of the Surgeon General of the Army*; 218.)

776 *The Lancet* (Anon. 1943. Seamen and hardship. *The Lancet*, 242, 6259; 199) omtalte problemet på lederplass og Sands (1945; 217-226) publiserte en artikkel om tema. Carter (2014; 151) refererer til en undersøkelse hvor 9 % av over 5 000 udyktighetserklæringer I 1945 var forårsaket av psykoneuroser.

den mer eller mindre kontante søvnmangel⁷⁷⁷. I dag klassifiseres krigsseiler-syndromet som en posttraumatisk stressforstyrrelse.

14.3 En øyevidneskildring

Løytnant Thorleif Pettersen tjenestegjorde som torpedooffiser ombord på KNM «Svenner» og forteller om en psykisk reaksjon:

«Under eskortering av det britiske slagskipet Ramillies fra Rosyth på østkysten av Storbritannia og til Scapa Flow, blåste det opp til storstorm. ... Blandt torpedobesetningen hadde jeg et tilfelle av nerver som klikket. På en vakt ute i Atlanteren kom plutselig en av mine torpedomatrosar opp på broen. Jeg var vaksjef. Torpedosiktet var klart – som vanlig. Matrosen gikk bort til siktet, tok frem en skrutrekker og begynte å skru. Jeg spurte ham hva han drev på med, da svarte han at sjefen for Marinen forfulgte ham og ønsket å ta knekken på ham. Etter litt snakke frem å tilbake, var det klart for meg at han hadde bikket over kanten. Jeg fikk kalt legen opp på broen. Matrosen ble geleidet ned i sykelugaren, hvor han ble til vi kom i havn. Han ble sendt på galehus. Han forble gal».⁷⁷⁸

Han beskriver videre en hendelse da han var ombord i KNM «Arendal» i februar 1945:

«Under en operasjon utenfor den hollandske kysten, ble vi angrepet av tyske motortorpedobåter... Under turen inn til Harwich igjen var jeg en runde rundt dekket. I akterkant av skorstenen satt en av våre unge gaster. Da jeg spurte ham hvorfor han ikke var på banjeren og sov, svarte han med å peke opp i masten og sier: «Ser du ikke Gud. Han sitter der opp på masteknappen». Han så på meg og merket antakelig at jeg tvilte på hans påstand – og så sa han: «Kan du ikke høre at han synger?» Jeg fikk tak i en av de eldre og rutinerte kvartermesterne og ba ham ta seg av gutten. Ved landloven etter å ha kommet i havn, tok de gutten med seg på pub-crawl og på dans hvor han fant en jente. Gutten ble helt bra. Han giftet seg forresten med jenten».⁷⁷⁹

14.4 KZ-syndromet, 1952

Allerede kort tid etter krigen hadde en dansk forskergruppe under ledelse av legen Per Helweg-Larsen⁷⁸⁰ påvist at overlevende fra konsentrasjonsleirene frembød et ensartet symptombilde som de gav navnet KZ-syndrom⁷⁸¹. Gruppen hadde oversykkelighet. Plagene var karakterisert med «konsentrasjonsvansker, irritabilitet og nervøsitet, nedtrykthet, søvnforstyrrelser og

777 Mehlum 1993; 94.

778 Pettersen Th. 1993. *Min livshistorie*; 58.

779 Pettersen 1993; 64.

780 Studien ble påbegynt allerede i 1947.

781 Helweg-Larsen P. et. al. 1952. Famine Disease in German Concentration Camps. *Acta Psychiatr Neurol Scand Suppl.* 83; 1-460.

hodepine». Noen hadde plager som debuterte straks, mens en gruppe fikk plager først etter en latensperiode – senskader⁷⁸².

Legen Paul Thygesen (1914–1999) var med i Helweg-Larsens forskergruppe. Han hadde vært en sentral aktør i motstandsbevegelsen og arrestert og sendt til konsentrasjonsleiren Neuengamme i 1944⁷⁸³. I 1949 beskrev han «KZ-syndromet»⁷⁸⁴ og i 1954 publiserte han sammen med Hermann med en oppfølgende studie⁷⁸⁵. Senere studier styrket funnene⁷⁸⁶ og så sent som i 1980 viser han at de fleste som overlevde konsentrasjonsleirene fortsatt slet med senskader⁷⁸⁷.

Thygesen og medarbeideres forskning viste at tilsynelatende friske tidligere konsentrasjonsleirfanger kunne få alvorlige senskader. Denne forskningen medførte at de tidligere fangene fikk anerkjente sine skader og fikk erstatning og pensjon. Dette omfattet rundt en tredjedel av de tidligere fangene⁷⁸⁸.

14.5 11 år etter, Bergen, 1954

I Bergen startet stadsfysikus Einar Øxnevad (1893–1978) og lærer og offiser Lars Gjendemsjø (1906–1996) et arbeide for krigsseilerne så tidlig som i 1954.⁷⁸⁹ Forskjellige krigsdeltakerorganisasjoner sendte et brev til Øxnevad den 6. februar 1954 og uttrykte sine bekymringer om krigsseilerens situasjon. Dette ble grunnlaget for en legekommisjon bestående av psykiaterne professor Finn Rud (1907–1987) og Salve Solheim⁷⁹⁰ (1901–2000), indre-

782 «Konsentrasjonsleirsyndrom, symptombilde som sees i første rekke hos en del av dem som satt i tysk og japansk fangenskap under den annen verdenskrig. ...KZ-syndromet har i de fleste tilfeller utviklet seg gradvis i løpet av en årrekke, oftest som en typisk senfølge av fangeleiroppholdet. Til grunn for syndromet ligger i de fleste tilfeller en kombinasjon av fysisk og psykisk mishandling over lang tid, alvorlige infeksjoner og underernæring.» <https://sml.sn.no/konsentrasjonsleirsyndrom> Anvendt: 2019-01-12.

783 Thygesen P. 1964. *Læge i tyske koncentrationslejre*. København, Stig Vendelkærs Forlag.

784 Helweg-Larsen. 1949.

785 Hermann K. et al. 1954. KZ-syndromet. Hungerdystrofiens følgetilstand 8 år efter. *Ugeskrift for Læger*; 825-36.

786 Thygesen P. et. al. 1970. Concentration camp survivors in Denmark persecution, disease, disability, compensation. A 23-year follow-up. A survey of the long-term effects of severe environmental stress. *Dan Med Bull.* 17; 65-108.

787 Thygesen P. 1980. The concentration camp syndrome. København, *Dan Med Bull.* 27, 5; 224-228.

788 Larsen K. 2019. Læger under besettelsen. *Bibliotek for Læger*. 211; 292-307.

789 Ripple AM. 1970. *Bergens-initiativ bak legekommisjonen i Vestlandske Krigsveteraner. Slik vi husker det. Tilbakeblikk 25 år etter*. Bergen, Bergen og Omland Krigsveteranforening; 252-5.

790 Salve Solheim hadde seilt som skipslege på en ekspedisjon i 1929 (Orvin AK. 1930. Ekspedisjonen til Østgrønland med «Veslekari» sommeren 1929. *Norsk Geografisk Tidsskrift*; 3, 2-3) og han hadde vært motstandsmann (Kvamme L. 2014-05-04. Fortalte farens rystende krigshistorie. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/dvV3O/fortalte-farens-rystende-krigshistorie> Anvendt: 2019-02-01) og selv sittet fengslet av tyskerne på slutten av krigen. Solheim var den eneste norske deltager på en internasjonal legekongress om konsentrasjonsleirfangenes sykdommer og senvirkninger som ble avholdt i København i juni 1954. Solheim formidlet informasjon om disse forhold til Aktive Krigsdeltageres Forening i Bergen (Luihn, 1990; 82).

medisiner professor Ole Jacob Broch (1907–1995) og lungespesialisten Finn Døhl (1907–2001) – og med Øxnevad som formann. Kommisjonen undersøkte 100 personer som Gjendemsjø hadde funnet frem til og som syntes å bære preg av krigen. Rapporten «11 år etter» ble utgitt av Aktive Krigsdeltakeres Forening i Bergen i 1956.⁷⁹¹ Undersøkelsen ble støttet økonomisk av Nasjonalhjelpens Fond for Krigens Ofre og Det medisinske fakultet i Oslo.⁷⁹²

På dette grunnlag ble det arrangert et møte i Oslo med blant annet sjefen for Hærens Sanitet og professor Axel Strøm.

«Litt tvilende var man kanskje ennå i Oslo på dette tidspunkt,»

skriver Øxnevad⁷⁹³. Dog var direktør Finn Alexander (1909–1994) i Rikstrygdeverket positiv. Det ble enighet om å gjennomføre en større undersøkelse. Undersøkelsen ble sentralisert til Rikshospitalet og skulle utføres under professor Strøms ledelse.

«Det man burde gjort ... var å sette i gang undersøkelser med det samme de kom hjem etter krigen, og fulgt dem hvert år fremover. Da kunne vel kanskje en del av de krigsskader som senere meldte seg vært unngått. I alle fall ville de snarere kunne få den nødvendige behandling. Men som sagt, dette var forhold man ikke var klar over den gangen, og man ville gjerne glemme krigens redsler og komme inn i normale forhold igjen snarest mulig.»

sier stadfysikus Øxnevad⁷⁹⁴.

14.6 Legekommisjonen, 1957

Veteranene i Krigsinvalidforbundet tok kontakt med sanitetssjefen, generalmajor Torstein Dale, for å få hjelp. Rikstrygdeverket godkjente ikke senskader⁷⁹⁵ som grunnlag for krigspensjon⁷⁹⁶. På dette tidspunkt var krigshelten Jan Baalsrud (1917–1988) formann i Krigsinvalidforbundet. Han var overbevist om at de mange kollegene fra krigen som nå slet med helsen hadde sin årsak i krigsopplevelsene «og dere leger må hjelpe oss til å bevise det»⁷⁹⁷.

791 Anon. 1956. *11 år etter Rapport fra legeundersøkelsen av krigsdeltagere i Bergen og omland i 1955-56, med kort orientering om syke krigsdeltageres forhold i dag*. Bergen, Aktive krigsdeltageres Forening i Bergen. 24 ss.

792 Luihn 1990; 82.

793 Anon. 1970. *Vestlandske Krigsveteraner. Slik vi husker det. Tilbakeblikk 25 år etter*. Bergen, Bergen og Omland Krigsveteranforening; 253.

794 *Ibid.*

795 Hjeltnes G. 1995. Senskader. Fra *Norges Krigsleksikon*. <https://web.archive.org/web/20090226001330/http://www.norgeslexi.com/krigslex/s/s3.html> Anvendt: 2018-09-05.

796 Strøm A. et. al. 1962. Examination of Norwegian ex-concentration-camp prisoners. *Journal of neuropsychiatry*, 4; 43

797 Strøm A. 1974. *Krig og helse*. Oslo, Gyldendal; 35.

Den allmenne oppfatning i trygden var at tidligere krigsfanger og krigsdeltagere som hadde kommet seg og blitt arbeidsføre, ikke senere kunne skyldes uførhet på hendelser under krigen⁷⁹⁸. Henvendelsen til Dale resulterte i opprettelsen av Legekommissjonen av 1957.

Legekommissjonen av 1957 som gjennomførte en undersøkelse av 300 tidligere krigsfanger⁷⁹⁹. Den norske gruppe som ble deportert til tysk krigsfangenskap var på rundt 8 000 personer. Kommisjonen ble ledet av professor Axel Strøm og bestod av sosialmedisinerne Bjørn Rogan (1917–1997), 1961–63 Erling Haug (1926–), psykiaterne 1957–1959 Hallvard Vislie (1911–1985), 1958–63 Leo Eitinger (1912–1996), 1961–63 Finn Askevold og nevrologene Odd Grønvik (1918–)⁸⁰⁰ og Arve Lønnum (1911–1988).⁸⁰¹ I tillegg medvirket⁸⁰² spesiallege Knut Osvik, dosent Arne Engeseth, psykolog Einar Løchen og professor Sigvald B. Refsum⁸⁰³.

Legekommissjonen av 1957 beskrev et syndrom bestående av en angstkomponent og en hjerneskadekomponent⁸⁰⁴. Lønning⁸⁰⁵ skriver:

«Our conclusion must be that concentration camp imprisonment has permanently undermined the organism of the great majority of the 100 persons examined, that their injuries have especially affected their central nervous system, and that the peripheral nervous system also has been affected»

Rognan⁸⁰⁶ skriver:

«At this stage, and as far as this material is concerned, we have thus arrived at a conclusion which runs somewhat counter to the generally accepted view that a generous assessment of disability and pension will develop a so-called «compensation neurosis. We believe that the exact opposite is the case, viz., that too rigid an assessment either compels the patient to give up, withdraw in bitter resignation, or provokes in the patient an aggressiveness which has been given the rather unfortunate name of «compensation neurosis» ... But the real and more profound reason for this failure has in practically every case been the KZ syndrome».

---

798 Skjæraasen 1988; 233.

799 Eitinger L. 1961. Undersøkelse av norske tidligere konsentrasjonsleirfanger. Oslo, *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*. 81; 805-808.

800 Odd Grønvik var gift med dr Einfrid Perstølen (1917–2017) som var stud. med. og jobbet i saniteten i Storbritannia under krigen.

801 Hjeltnes G. Senskader. Fra *Norges Krigsleksikon*. <https://web.archive.org/web/20090226001330/http://www.norgeslexi.com/krigslex/s/s3.html> Anvendt: 2018-09-05.

802 Strøm 1974; 38.

803 Sigvald B Refsum var også lege for Krigsinvalidforbundet i mange år og ivaretok forbundets legekontor frem til 1988 da psykiater Pål Herlofsen overtok (Luihn 1990; 205).

804 Strøm A. 1968. *Norwegian concentration camp survivors*. Oslo, Universitetsforlaget, 185 ss.

805 Strøm 1962; 53-54.

806 *Ibid.*; 61-62.

Kommisjonen la frem sin første rapport i 1961⁸⁰⁷ og den endelige i 1968.⁸⁰⁸ Gradvis ble det akseptert at traumatisering under krig kunne gi langtidseffekter – også etter en latensperiode⁸⁰⁹.

Psykiateren Ulrik F Malt omtaler Legekommisjonen av 1957 som selve gjennombruddet i norsk katastrofepsykiatri⁸¹⁰.

14.7 Krigsseilerne

Legen og konsentrasjonsleirfangeren Leo Eitinger hadde gjort en stor innsats for den militære psykiatrien⁸¹¹. Han var spesialist i psykiatri og tok den medisinske doktorgraden med en avhandling om psykiske lidelser blant flyktninger i Norge i 1958⁸¹².

«Den som har sittet i konsentrasjonsleir blir aldri helt befridd ... I angstens netter blir motstandsfolk torturert, sabotørene skyter seg ut av omringelsen, sjøfolkene som seilte med ammunisjon og bensin oppdager nye periskoper – de overlevende er i et inferno etter torpedoen som traff»⁸¹³.

skriver Magne Skjæraasen i boken om Leo Eitinger. Formuleringen påpeker kjernen i utfordringen med senskader. Hans forskning har hatt internasjonal gjennomslagskraft⁸¹⁴.

Det var en annen og større gruppe som hadde gjort innsats under krigen som i lang tid ble forglemt – nemlig krigsseilerne. De som tjenestegjorde i handelsmarinen, var en gruppe på over 30 000 personer.

I 1966 ble professor Trygve Gjestland⁸¹⁵ intervjuet i *Dagbladet*⁸¹⁶. Folk flest vet ingenting om handelsflåten innsats og sjøfolkene tilværelse under krigen, fortalte han avisen. Det som tok hardest på sjømennene var at de

---

807 Strøm A. 1961. Undersøkelse av norske tidligere konsentrasjonsleirfanger. *Tidsskrift for den Norske Legeforening*, 81; 803-ff.

808 Strøm A. 1968. *Norwegian concentration camp survivors*. Oslo, Universitetsforlaget, 185 ss.

809 Skjæraasen 1988; 236.

810 Malt UF. et al. 1989. Disaster psychiatry and traumatic stress studies in Norway. *Acta psychiatr. scand.* Suppl. 355, 80; 7.

811 «Torstein Dale hadde fra sin krigstjeneste sett betydningen av militærpsykiatrisk tjeneste, og som sanitetssjef arbeidet han målrettet for militærpsykiatrien og satte ambisiøse mål. Han tok kontakt med Leo Eitinger, som var en faglig kapasitet på området og som selv hadde vært konsentrasjonsleirfange. Sammen skapte de militærpsykiatrien i Norge. Eitinger ble ansatt i saniteten som konsulent i 1955, og la sammen med Dale grunnlaget for organiseringen av denne tjenesten.» (Melien 2016; 152).

812 Eitinger L. 1958. *Psykiatriske undersøkelser blant flyktninger i Norge*. Oslo, Universitetsforlaget.

813 Skjæraasen M. 1988. *Lege for livet. En bok om Leo Eitinger*. Oslo, Cappelens Forlag; 232.

814 Wikipedia. https://no.wikipedia.org/wiki/Leo_Eitinger. Anvendt. 2019-01-17.

815 Gjestland, Trygve (1911–1993). Lege. 1941 Bestyrer, Rekonvalesenthjem, Skottland. 1941–1943 Sjømannslege, Legekontoret for sjømenn, Newcastle. 1942–1945 Leder, Legekontoret for sjømenn i New York. 1947 Master of Public Health, Johns Hopkins University. 1953–1961 Professor, Bergen. 1955 Dr. med. Ordener: Deltagermedaljen. Krigsseilerforbundets æresbevisning. (Eidem, K. 1981-09-28. Krigsseilerne hedrer sin lege og venn. *Dagbladet*; 19.)

816 1966-01-25.

døgnet rundt i årevis bare ventet på å bli drept. De langsomme skipene i konvoiene var som vergeløse lam overfor pantere⁸¹⁷.

14.8 Fjernsynet setter agendaen – Åpen Post, 1967

Vår dårlige behandling av krigsseilerne var tema i programmet *Åpen Post* som ble sendt av NRK den 13 september 1967. Kjell Arnljot Wiig og Per Øyvind Heradstveit var programleder. Journalisten Per Hansson innledet, sjøfolkene selv gav sine vitnesbyrd, de sakkyndige ble forespurt og statssekretær Kåre Kristiansen måtte stå til rette⁸¹⁸. Fagfolkene var overlege Odd Øyen⁸¹⁹, sanitetsoffiser og oberstløytnant Alv M Johnsen⁸²⁰.

14.9 Tilleggsloven, 1968

Som en følge av all oppmerksomheten rundt krigsseileren, Krigsseilerforbundets utrettelige innsats og ikke minst NRK med *Åpen Post* og programmene til Erik Bye samt en rekke bøker, ble det gjort endringer i lovverket for krigspensjon. Mange av krigsseilerne hadde falt utenfor krigspensjoneringens bestemmelser. Loven av 1946 satte krav til årsakssammenhengen, mens tilleggsloven kun satte krav til graden av påkjenninger – «særlig hård påkjenning»⁸²¹.

Tilleggsloven av 1968⁸²² førte til at aktive motstandsfolk, uteseilende sjømenn og militære som hadde gjort en aktiv krigsinnsats, ikke lenger

817 Luihn 1990; 89.

818 Programmet er tilgjengelig på nett, se *Åpen Post* 13 september 1967. <https://archive.org/details/penPost13.09.1967>

819 Øyen, Odd (1914–1997). Lege og motstandsmann. Sjef for Milorgs våpentjeneste i Oslo. Han var overlege i Forsvarets Sanitet. Blant annet som sjefslege ved det norske sanitetskompaniet i Korea, Suezkrigen, Katanga, Tyrkia, Indonesia og Biafra. Odd Øyen var med å kjempe frem tilleggsloven av 1968. For sin tjeneste i krig fikk Odd Øyen St. Olavsmedaljen med eikegren. For sin humanitære innsats ble han utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden (<http://www.konvoibyen.com/> Anvendt: 2018-09-05).

820 Johnsen, Alv Marius (1919–1986). 1944 Mdl løytnant i Marinen. 1945 Kaptein. 1956 Major. 1958 Oberstløytnant. 1972 Generalmajor. 1940 Deltok i kampene ved Bagn. Illegalt arbeid under okkupasjonen, men måtte reise til England i 1941. Han ble innrullert i Norwegian Independent Company No 1. 1944 Seks måneders tjeneste på MTB. 1945 Droppet i fallskjerm over Norge. Områdesjef i Østfold ved frigjøringen. 1953 Militærlege, Hærens Sanitet. 1957 Nestkommanderende, Hærens Sanitet (Sanitetsnytt, 15; 273). 1958–1959 Senior Medical Officer, UNEF, Gaza. 1960 Senior Medical Officer, Kongo. 1972–1979 Sjef Forsvarets Sanitet. Læge. 1943 Krigsskolen, London. 1950 cand. med., Oslo. 1958 Kurs i tropemedisin, London. 1959–1963 Assistentlege, Revmatismesykehuset. 1963 Spesialist i revmatologi. 1963- Privat spesialistpraksis. 1965–1973 Formann Norsk Militærmedisinsk Forening. Ordner: 1976 K St Olavs O. Krigsmedaljen. Delta-germedaljen med rosett. Haakon VII 70 års medalje. Defence Medal, 1939–1943 Star, Germany-France Star, UNEF Medal, Congo UN Medal.

821 Vedlegget til Eitinger-rapporten ble utgitt som Vold O. 1995. *Felttoget 1940 – avdelingens påkjenninger og tap*. Oslo, Rikstrygdeverket, 277 ss. Selve rapporten ble utgitt som Eitinger L. et. al 1995. *Krigsskader og senvirkninger – krigspensjonering gjennom 50 år*. Oslo, Rikstrygdeverket, 269 ss.

822 LOV 1968-03-22 (Tilleggsloven) Om tillegg til 1) *lov om krigspensjonering for militærpersoner* av 13. desember 1946 og 2) *lov om krigspensjonering for hjemmestyrkepersonell og sivilpersoner* av 13. desember 1946.

måtte føre bevis for sammenhengen mellom deres sykdom og påkjenningen under krigen. Seks måneders krigsseilas ble akseptert som grunnlag for pensjon uten at det ble stillet krav til påvisning av årsakssammenheng⁸²³.

Historikeren Guri Hjeltnes påpeker at dette var

«et sosialpolitisk nybrottsarbeid som brøt med vesentlige prinsipper i all trygdelovgivning – at søkeren selv skulle bevise behov og rettigheter»⁸²⁴. «Så sent som i 1968, 23 år etter krigens slutt, var under 400 krigsseilere blitt tilstått krigspensjon. En lovendring i 1968 sørget heldigvis for at regelverket ble lempet. Det å få krigspensjon betydde ganske mye, både økonomisk og psykologisk, for mange. Det var en anerkjennelse av innsatsen de hadde stått for under krigen»⁸²⁵.

Tilleggsloven medførte en tidobling i antall sjøfolk som fikk innvilget krigspensjon⁸²⁶.

Det Rådgivende Utvalg for Krigspensjoneringsaker ble oppnevnt av Kongen for å gi Rikstrykdeverket råd i behandlingen av krigspensjoneringsaker etter tilleggsloven. Utvalget ønsket å få gjort en undersøkelse av praktiseringen av loven. Professor Axel Strøm ble formann og lege Arve Lønnum ble legekandidat medlem. Begge hadde vært medlemmer av Legekommissjonen av 1957. Med seg i arbeidet fikk de legen Thoralf Christoffersen, legen Oscar Heyerdahl, statistiker Jan Haugersveen, sosionom Wanda Heger og sosionom Britt Øberg. Utvalget som leverte sin rapport i desember 1976⁸²⁷ konkluderte med at hensikten var oppnådd og at det ikke var behov for å endre tilleggsloven av 1968.

14.10 Forskning

Fokus på krigsseilerne og andre krigsveteraner var dårlig både nasjonalt og internasjonalt. Lønnum⁸²⁸ gav i 1969 en oversikt over internasjonal litteratur omhandlende helsesvikt som følger av krig og katastrofer. Her er det

823 Sjøtjeneste i hjemmeflåten falt utenfor tilleggsloven av 1968. Bakgrunnen antas å være at noen av disse sjøfolkene hadde frivillig gjort tjeneste for okkupasjonsmakten. Å skille mellom disse frivillige og flertallet som fortsatte i sine jobber, er vanskelig. Også sjømenn som tjenestegjorde før krigsutbruddet faller utenfor bestemmelsen (Eitinger 1995; 79).

824 Hjeltnes, G. Senskader. Fra *Norges Krigsleksikon*. <https://web.archive.org/web/20090226001330/http://www.norgeslexi.com/krigslex/s/s3.html> Anvendt: 2018-09-05.

825 Ryen M. 1997. Lang vakt over. Bladet *Forskning*. https://www.forskningsradet.no/bladetforskning/Nyheter/Lang_vakt_over/1250810428544 Anvendt: 2018-09-09.

826 NAV. 2008. *Varige psykiske skader etter krigshendelser i barndommen*; 56. I 1971 var det ca 4000 krigsseilere som hadde fått innvilget invalidepensjon (St. prp. nr. 87. (1971–1972). Om utbetalinger til norske sjømenn som seilte ute i krigsårene og om bevilgning til administrasjon av utbetalingene; 6).

827 Strøm A. 1978. *Krigspensjering. Hvordan har tilleggsloven av 22 mars 1968 virket? En analyse av en trygdelov. Rapport fra en forskergruppe*. Oslo, Universitetsforlaget. 112 ss.

828 Lønnum A. 1969. *Helsesvikt – en senfølge av krig og katastrofe*. Oslo, Gyldendal. 152 ss. Lønnum A. 1973. *Delayed disease and ill-health – a sequelae of extreme stresses during war and disaster*. Oslo, The Norwegian Association of Disabled Veterans. 132 ss.

kun to publikasjoner som omtaler handelsmarinen. Noen av legene som behandlet traumatiserte sjømenn under krigen⁸²⁹, uttalte senere at de hadde lagt vekt på å lappe folkene sammen og få dem ut på sjøen igjen for å vinne krigen, tanker om mulige senskader hadde de ikke⁸³⁰.

I 1974 uttaler Lønnum at selv om Tilleggsloven av 1968 har noen svakheter, kjenner han «ingen andre land som har noe bedre». Han mener at de vitenskapelige undersøkelser har gitt myndighetene grunnlag for å kunne hjelpe den enkelte. Dog er han ikke helt fornøyd og påpeker at legene trenger spesiell kompetanse for å kunne ivareta denne spesielle gruppe. Når krigsveteraner ender opp hos ordinære leger, er det fare for at de ikke blir riktig forstått. Han etterlyser et senter for krigsveteraner med leger som besitter den nødvendige spesialkompetanse⁸³¹.

14.11 Ex gratia utbetaling

Fra 1968 var kontreadmiral Thore Horve⁸³² (1899–1990) sentral i arbeidet for å skaffe krigsseilerne et oppgjør etter krigen⁸³³. I 1972 besluttet Bortenregjeringen å dele ut 180 kroner pr. farts måned – et *ex gratia*-beløp – vil alle sjøfolk som hadde seilt på utefronten⁸³⁴. Da var det gått 27 år etter krigen.

829 Dr. Trygve Gjestland og Dr. Adam Egede-Nissen

830 *Handelsflåten i krig 1939–1945*. Bd. 4; 452.

831 Lønnum A. 1974. Medisinens betydning for forståelse av krigsdeltakeres problemer; 24–28 I *Krigsinvalidforbundet 20 år 21-4-54 til 21-4-74 Frihet gjennom offer*.

832 Horve, Thore. (1998–1990). 1915 Dro til sjøs. 1917–1920 Sjøkrigsskolens nederste avdeling, og ble sekondløytnant. Etter å ha vært et par år i handelsflåten gjennomførte han øverste avdeling, og ble premierløytnant. Fra 1923 tjenestegjorde han på mange av Sjøforsvarets viktigste fartøyer som skipsoffiser, senere som skipssjef. 1939 Kaptein og skipssjef på jageren «Draug», som var stasjonert i Haugesund da det tyske angrepet ble innledet 9. april 1940. «Draug» senket det tyske transportfartøyet «Main» på vei til Bergen. Mannskapet på 67 mann ble tatt til fange og ført til Scapa Flow på Orknøyene. Skipssjef på jageren «Sleipner» fra juni 1940, og deretter på jageren HNoMS «Glaisdale». Deltok under invasjonen av Nord-Afrika. 1943 Sjef for MTB-flotiljen på Shetland. 1945 Stabssjef ved Marinekommando Sørlandet, senere sjef for planstaben i Marinens overkommando. 1946–1949 Kontreadmiral og Sjef for Marinen. 1949–1951 Øverstkommanderende i Nord-Norge og også formann i Den norske delegasjon ved Den nordeuropeiske planleggingsgruppen i London. 1951 Tok avskjed etter uenigheter med den politiske ledelsen i Forsvarsdepartementet. Horve begynte da i det private næringsliv. Han var tilbake i Sjøforsvaret mellom 1954 og 1965, som sjef for det norske marineprosjektet i Etiopia og rådgiver for Haile Selassie. Frem til 1964 som direktør i Norsk Philips A/S. I 1968 ble Horve en av lederne i krigsseilerne kampanje for å få et oppgjør etter krigen, en kampanje som førte til at Stortinget i 1972 vedtok å utbetale en *ex gratia* lønn til norske sjøfolk som seilte for NORTRASHIP. Han engasjerte seg også i saken om dekorasjoner til Handelsflåten sjøfolk, og var en av pådriverne for nasjonalmonumentet for krigsseilerne som ble reist på Bygdøyenes. https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Thore_Horve Anvendt: 2018-09-09.

833 To utvalg ble nedsatt til å se på saken. Det andre utvalget anbefalter en utbetaling til sjøfolkene for hver seilte måned (St. prp. nr. 87. (1971–1972). Om utbetalinger til norske sjømenn som seilte ute i krigsårene og om bevilgning til administrasjon av utbetalingene; 1).

834 Ryen 1997.

Stortingets *ex gratia*⁸³⁵ beslutning omfattet ikke alle som seilte på utefronten. Betalingen gikk til krigsseilerne i handelsflåten og til Sjøforsvarets Skytteravdeling for Handelsflåten (SSH) som betjente artilleriet ombord. Betalingen omfattet ikke marinefolkene som seilte eskorte-fartøyene som beskyttet handelsflåten mot fienden. Marinens personell – med unntak av SSH – fikk aldri noen *ex gratia* utbetaling. Krigsdødsfallene i handelsflåten var rundt 12 %. Krigsdødsfallene i marinen var rundt 16 %. Et brev underskrevet av 21 admiraler til statsminister Odvar Nordli anbefalte at også marinens personell skulle inkluderes i *ex gratia*. Kravet ble avslått⁸³⁶.

14.12 Krigsseilersyndromet definert

*«Et sted forude skal en slagmark blodig væltes op af dybet
De kan kun vente på den, på deres våbenløse vagt,
de som står mod styrehusets nøgne fængselsgrå betonmur,
eller arbejder, indestængte, i maskinens dybe skakt»
Nordahl Grieg, det ufuldendte digt Sjøfolk (1943)*

Adam Egede-Nissen var den første som anvendte begrepet krigsseilersyndromet. Han var selv krigsseiler og hadde mange krigsseilere i sin praksis. Egede-Nissen beskrev sine kliniske inntrykk av psykiske senfølger hos krigsseilere. Blant disse inntrykk syntes han å finne et mer organisert nevrose-liknende syndrom⁸³⁷ som hadde store likhetspunkter med tilstanden som plaget mange konsentrasjonsleirfanger⁸³⁸.

«Lege Adam Egede-Nissen var altså lenge nokså alene om å bry seg om krigsseilernes psykiske helse.»⁸³⁹

En mulig forklaring er at han selv hadde opplevet krigsseilernes mareritt, torpedering. Her er hans beretning:

835 *Ex gratia* er et latinsk uttrykk som betyr *av nåde* og er oftest brukt juridisk sammenheng. Når noe har blitt gjort *ex gratia*, har det blitt gjort frivillig, ut av godhet eller nåde. En *ex gratia* betaling er en utbetaling som skjer uten at giver erkjenner erstatningsansvar eller rettslig forpliktelse og kan bli gjort for å få «saken ut av verden». https://jusleksikon.no/wiki/Ex_gratia Anvendt: 2019-02-01.

836 Luihn 1990; 174.

837 Hartvig P. 1977. Krigsseilersyndromet. En egen undersøkelse og diskusjon av begrepets innhold. *Nordisk Psykologisk Tidsskrift*. 29; 303.

838 Sjaastad O. 1986. The war sailor and KZ syndromes. Two closely related syndromes from a symptomatology point of view. *Functional Neurology*. 1, 1; 5–19

839 Helmikstøl Ø. 2018. Et Norsk Traume. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 56, 10; 948-955.

14.12.1 En krigsseilers beretning – Ti dagers kamp for livet

«Vårt skip har i mange dager gått alene⁸⁴⁰.» Konvoien ble splittet ikke lang tid etter at vi hadde forlatt Island. Nå var vi snart framme. Om tre dager er vi i New York,» sa kapteinen.

17. januar, bekmørk aften. Sjøen har lagt seg litt, og ellevetusen-tonneren glir roligere gjennom bølgene. Vi to passasjerer sitter nede i penteriet og drikker kaffe, – snakker om hva vi skal gjøre når vi kommer fram.

Så kommer torpedoen, smellet, rystningen, larmen fra kopper og kar som faller i dørken, rop utenfra. Jeg kjenner taket om strupen, mattheten i knærne, farer opp i lugaren, trekker gummidrakten på og løper ut. På dekk er de fleste samlet, rolige, men med alle nerver spent. Skipet er ikke betydelig skadet, og det bærer videre. Full fart forover. Vi venter på neste torpedo, driver omkring, bort og ser på hullet i siden, setter oss inn i gangen, diskuterer om vi kanskje har kjørt fra «sub'en».

Kl. 02.30 kommer to torpedoer samtidig, rammer midtskips på babord side. Skuta slingrer voldsomt over. Den har fått dødsstøtet. Livbåtene blir satt på vannet. Sjøen er blitt svær igjen, og båten som jeg sitter i, slår mot skute-siden, slenges opp og ned. Folk firer seg ned i tauene, tre faller i vannet, vi får halt opp en, de andre ligger et sted i nærheten og skriker «hjelp». Men vi kan intet se, driver bakover, sliter som gale for å komme klar propellen og hindre livbåten i å kantro. Så er det å komme vekk fra skuta, – viror så svetten siler. Men hendene dør hen av frosten og anstrengelsen. Snoen pisker oss i ansiktene.

Så hører vi smell og ser blinkene fra undervannsbåtens kanoner. Det tennes et kjempemessig bål i den svarte natten, to raketter tegner en gnistrende linje opp mot den uhygesrøde himmelen. Bålet dør, mørket sluker hav og himmel.

Neste morgen driver fire livbåter sammen. To er så medtatt at mannskapet derfra må over i vår. Men sjøen er stor, og roret vårt knuses. Vi klarer ikke engang å få vannkagene over. De to båtene sliter seg og driver av.

Så begynner da arbeidet. Styrmannen er mannen, lager drivanker, rigger opp mast av to årer med barduner og alt som skal til, vøler til roret, organiserer. Vi deler oss i tre vakter på fem mann, hver vakt på tre timer. Ni mann er syke eller så svake at de ikke kan arbeide. Og så begynner kampen for redningen. Vi styrer mot Newfoundland i vår skrale seilbåt. Selve båten er meget god, men roret er knust, masten står midt i båten, latinerseilet flagrer, og tyngdepunktet ligger foran masten, – der ligger de syke under presenningen. Og dit tyr frivakten for å få litt varme og ly mot storm og sno.

Dagene går. – Den ene lik den andre. Tre måltider, tre skipskjeks med noe kjøtthermetikk på og et halvt glass vann er vår dagsrasjon. En natt regner det; vi gaper mot regnet og samler noen munnfuller. En dag ser vi fugler. «Kristiansand» påstår det er landfugler. Vi er altså like under land. Ja, en aften synes vi vi ser fjell i det fjerne. Det er femte dag. Vi er fulle av håp og humør. Men så var det ikke land.

---

840 Januar 1942. Nord-Atlanteren. Storm.

Maskinmesteren klarer det ikke. Han er allerede tidlig kommet inn i sjokk, er urolig og raser, vil opp, vil ut. Vi holder ham med makt. Så en natt dør han. Vi tar ullgenser av ham og begraver ham i sjøen.

Tonen ombord er rolig. Hvis noen begynner å sutre, blir han trøstet eller bedt om å holde kjeft. Stort sett er vi i godt humør. Vel er det ofte det ser stygt ut, og vel truer bølgene mang en gang med å slå oss over ende, men styrmannen spytter mot bølgene, og det hjelper. Vi snakker om andre skuter, om andre folk, om hva vi skal drikke når vi kommer i land. En skal ha et digert glass melk, én te, én foretrekker kaffe. Ingen skal ha alkohol. Mat er det ikke så viktig med. Av og til sies en vits, og vi morer oss over den. Sånn som da «Kristiansand» utbryter: «Dette er tredje gangen je er blitt torpedert. Je begynner å bli lei av dette nå.» Og det var ikke ment som en vits engang.

En dag da det var litt stillere, satt noen av oss og god-snakket om livbåten. Den var jo så fin. Sannelig skulle vi ikke fylle den med bensin og kjøre den ned til Halifax når vi hadde hvilt oss litt. Det ville bli en fin tur. Men ellers er det mest praktiske ting som blir sagt, – hal inn her og slakk av der, styr opp i vinden og legg om kursen, send opp en rakett og tenn på blusset. En ting er sikker, – alle er innstilt på å nå land, og alle gjør sitt beste, de som kan. Det deles broderlig. Sigaretten går sin rundtur fra mann til mann. Ingen tar to drag. Senere gjør en pipe samme turen med sin fylling av tobakksrester og lomme-rusk.

Man hjelper hverandre, masserer bena, rekker vannkruset til nestemann, – så fristende det er å nippe til det!

Siste natten og dagen før var forferdelig. Den verste stormen vi hadde hatt. Jeg føler det som om jeg sitter oppe i luften et sted og ser på meg selv og de andre, synes vi er rare som sliter sånn, teller tiden mellom bølgetoppene, – ti, tolv, fjorten sekunder. Vi holder på å kull-seile mange ganger. Sjøsprøyten skummer inn over båten. Vi må ha to til å lense, for nå er det ikke bare hullet i siden som vi fikk under torpederingen. I de verste timene står pumpemannen ved roret, med ansiktet vendt bakover med bølgene. Bølgeberget kommer sigende mot oss med skumkammen fossende foran. Det er dødens hånd som griper etter oss.

Men pumpemannen smyger oss unna.

Han kan snart ikke mer, hendene er stive og følelseløse, fulle av blemmer og åpne sår. Men han står der til han får avløsning.

Vannsprøyten fryser til is, og i løpet av natten dekkes båten av et tommetykt isskall. Vi må ta seilet ned, legger det over en åre i forlengelsen av presenningen. Under seilet legger vi oss for å hvile, og sovner. Og så er det ut på natten at noe rører meg, jeg vet ikke hva. Jeg våkner halvveis, føler meg slapp og trett og nesten varm. Vil til å sove igjen, men så går det opp for meg at «nå holder du på å fryse ihjel.» Det vil jeg ikke, og med de kreftene jeg har igjen reiser jeg meg opp, støter bort seilet som trykket ned av isen dekker meg i gangen mellom motorkassen og sidetoften som et kistelokk. På motorkassen ligger «Ålesund» på vei mot det evige. Vi slåss for å få litt varme, husker så på Duffy som ligger på den andre siden av motorkassen og skal vekke ham.

Men han er allerede trådt over grensen. Fire mann av oss klarer å få ham opp, han er stiv i armer og hen. Vi legger ham over en tofte, masserer ham, varmer ham det

vi kan, – til slutt legger annenstyrmann seg over ham og puster ham inn i munnen. Men Duffy har seilt sin siste reis⁸⁴¹.

Den morgenen var vi alle tausere og mer stille, og for første gang tenkte jeg på døden. Det var ingen redsel, for natten i forveien hadde jeg jo følt at det ikke var smerter når man frøs ihjel. Men så latterlig, så bittert det var å skulle dø. Forlate for alltid dem hjemme, vennene ute, ikke å få være med mer. Men så var det styrmannen igjen. Han lo av meg da jeg spurte om vi ikke nå var drevet øst av Cape Race, og sa bare at nei, vi lå da i rett kurs. Så var det over, opp igjen med humøret. Og snart seilte vi mot kysten igjen.

Plutselig var flyet der, en amerikaner på vei fra konvoitjeneste. Vi ble som gale, viftet med årer og tøyflak, skrek og plystret. Flyet «diver» over oss. De har sett oss, de har sett oss . . . Og senere destroyeren, en kanadier. Og varme lugarer, masse god, varm kaffe og buljong, sigaretter så det svimlet for oss. Der døde skipperen. Han hadde holdt seg hele tiden, til tross for sjokktilstanden. Men han ville leve, ville se dette brakt i havn, og hans vilje var den stimulans som holdt hans blodkarsystem i funksjon. Og da så redningen kom, da han ikke lenger behøvde å ville, da falt han sammen og døde. Det var den niende dagen.

Men vi andre levde, og dagen etter kom vi i havn. Så forbausende trygt det var å stå på landjorden igjen!»⁸⁴².

14.13 Vitenskapelig artikkel om krigsseilersyndromet publisert Askevold⁸⁴³ publiserte den første⁸⁴⁴ vitenskapelige arbeid om dette emnet i 1976⁸⁴⁵. Askevold hadde undersøkt 62 krigsseilere som søkte krigspensjon.

841 «It later became clear that those who did not wear the so called Vaco suit (follow the link for a description) were the ones who did not survive the ordeal. The captain had not had time to put his on, and after his stay in the cold water he had to endure the days in the boat without the protection of the suit. Michael Duffy did not wear his suit, and the 2nd mate who had to have both his legs amputated was also without one; the same mate had tried to warm his dying shipmate Michael Duffy's frozen body with his own, while blowing his own warm breath on him and into his mouth in a desperate effort to save his life there in the boat.» (<http://www.warsailors.com/singleships/nyholt.html> Anvendt: 2018-09-11).

842 Lindbæk 1945; 46-50.

843 Askevold, Finn (1917–2003). Professor dr.med. og psykoanalytiker. Askevold tilbød krigsseilerne behandling, og tok dem på alvor. Han forsto hvor viktig det var å kartlegge de usynlige og synlige krigsskadene som krigsseilerne slet med, og derfor mente han at de burde få samme behandling som andre krigsskadde. Askevold hadde vært medlem av Legekommisjonen av 1957, og skrevet flere rapporter som vakte oppsikt. Hans anerkjennelse innen forskningsmiljøet var udiskutabelt, og hans grundige arbeid for krigsseilerne førte til at flere hundre av dem fikk innfridd sine rettigheter. For sitt arbeid for krigsseilerne mottok han Krigsinvalidforbundets hedersplakett og Konvoiby-plaketten. Blant hans over 100 publikasjoner fremstår arbeidet med krigsseilerne og mulige hjerneorganiske forandringer etter ekstremt psykologisk stress som banebrytende. Han ble tildelt professor Skjelderups gullmedalje i 1968 (<http://www.konvoibyen.com> Anvendt: 2018-09-05).

844 Ifølge Hartvig (1977; 303) var det bare to tidligere artikler på emnet og begge var amerikanske. Margolin S. et. al 1943. Acute Emotional Disturbances in Torpedoed Seamen of the Merchant Marine, who are continuing at sea. *War Medicine*. 3; 393-408. Leopold RL. et al 1963. Psycho-anatomy of a disaster. A long-term study of post-traumatic neuroses in survivors of a marine explosion. *American Journal of Psychiatry*, 119; 913-21.

845 Askevold F. et. al 1976. Krigsseilersyndromet. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*. 96; 868-72.

Han påpeker at 1/3 av alle norske krigsseilere som overlevde krigen i 1976 var uføre.

Etter denne artikkelen tok professor Eitinger kontakt med Askevold og sa – «Jeg tror du har tatt tak i noe vesentlig». Dette ble gjennombruddet ifølge Askevold⁸⁴⁶.

Hartvig fokuserte på krigsseilersyndromet⁸⁴⁷ og viste et betydelig slektskap mellom dette og KZ-syndromet⁸⁴⁸. Hartvig understreker at over 4000 av sjøfolkene aldri kom tilbake og at 7 000 oppbærer pensjon som krigsrammede invalider [1976] – dvs ca 23 % invalider.

«Blant hans over 100 publikasjoner fremstår arbeidet med krigsseilerne og mulige hjerneargeiske forandringer etter ekstremt psykologisk stress som banebrytende»⁸⁴⁹.

Hartvig publiserte en undersøkelse av 56 krigsseilere. En gruppe var ubehandlet (41) og en gruppe (15) hadde hatt behandling innen psykiatrien.

«Finnes det et psykiatrisk krigsseilersyndrom? I overensstemmelse med Egede Nissen og Askevold et al. tyder denne undersøkelsen på at det er så. Syndromet omfatter symptomatisk følgende hovedkomponenter: Angst, asteni, søvnforstyrrelser med marerittpregede gjenopplevelser fra krigen, emosjonell labilitet, nedsatt seksualdrift og potens, og forskjellige somatiske plager med overveiende psykosomatisk preg»⁸⁵⁰.

Hunt⁸⁵¹ viste at selv om plagene kan debutere sent, kan de ofte bli livslange.

14.14 Andre relevante grupper, 2. Bergkompani, Flyvåpenets bakkemannskaper, m fl.

Problemstillingene rund krigsseilerne var – dessverre – ikke eksklusive for dem.

I 1985 utgave Krigsinvalideforbundet et hefte av dr. med. Arve Lønnum – *I kamp for Norge. Flyvåpenets bakkemannskaper på Kontinentet 1944–1945* – publisert for å dokumentere bakkemannskapenes innsats, da de i liten grad – i motsetning til flyvende personell – fikk tilslag på sine søknader om invalidepensjon. Begrunnelsen var at de ikke tilfredstilte kravet til «usedvanlig hard påkjenning» i loven.

846 Helmikstol Ø. 2018. Et Norsk Traume. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 56, 10; 948-55.

847 Store Norske Leksikon. <https://sml.sn.no/krigsseilersyndrom> Anvendt. 2019-10-16.

848 Hartvig, P. 1977. Krigsseilersyndromet. En egen undersøkelse og diskusjon av begreps innhold. *Nordisk Psyk Tidsskrift*. 29; 303.

849 Refnib IB. 2003. Minneord. *Tidsskr Nor Legeforen*, 22.

850 Hartvig 1977; 308.

851 Hunt H. et al 2001. The long-term consequences of war. The experience of World War II, *Aging & Mental Health*, 5, 2; 183–190.

To år tidligere hadde Krigsinvalidforbundet utgitt et hefte – *Det glemte kompani* – om 2. Bergkompanis virksomhet under frigjøringen av Finnmark i 1944 til 1945.

«... på bakgrunn av disse vanskelighetene at Sosialdepartementet i 1986 satte ned den arbeidsgruppen som gikk under betegnelsen «Eitinger-utvalget»⁸⁵².

Eitinger-utvalgets innstilling ble i 1995 utgitt av Rikstrygdeverket med tittelen *Krigsskader og senvirkninger – krigspensjonering gjennom 50 år*⁸⁵³. Et vedlegg til rapporten ble også utgitt av Rikstrygdeverket med tittelen *Felttoget 1940. Avdelingenes påkjenninger og tap*⁸⁵⁴. Bøkene fikk bred distribusjon og gjorde saksbehandlingen enklere og likere for dem som søkte om pensjon etter lovene av 1946 og 1968.

Eitinger-utvalget foreslo at en forenklet saksbehandling av årsakskravet skulle ivaretas ved en vurdering av graden av påkjenninger.

Figur 47 *Aftenposten* 1986-10-27.

14.15 Dekorasjoner til sjøfolkene, 1986

Krigsdekorasjonsrådet ble oppnevnt av kongen i statsråd den 24. oktober 1986 som et offentlig nedsatt utvalg under Forsvarsdepartementet. Første gang Krigsdekorasjonsrådet ble etablert, var i 1945 og rådet var i funksjon til 1956. Det nye rådet skulle vurdere forslag til dekorering av norske krigsseilere som man mente ikke hadde fått den heder de fortjente⁸⁵⁵.

Rådet ble ledet av tidligere stortingsrepresentant Geirmund Ihle. Øvrige medlemmer var Arne Flåtrud (1935–1999) fra Direktoratet for sjømenn, kansellisjef Kjell Hansen, kommandør Øivind Schau, kommandørkaptein Roald Henry Christensen og Arne Mathiesen fra Norges Krigsseilerforbund.

I februar 1988 vedtok regjeringen at alle nordmenn som hadde seilt 54 måneder eller mer under krigen, skulle dekorerer med Haakon VII's Frihetsmedalje⁸⁵⁶. Krigsmedaljen ble tildelt ved seilas over 18 måneder. Denne dekorasjonen ble delt ut til over 10 000 sjømenn. Også Haakon VII's Frihets-

852 Trykket som Vdl. 11 til NOU. 1998-12 *Alta Bataljon*.

853 Eitinger L. et al. 1995. *Krigsskader og senvirkninger – krigspensjonering gjennom 50 år*. Oslo, *Rikstrygdeverket*, 269 ss.

854 Vold O. 1995. *Felttoget 1940 – avdelingenes påkjenninger og tap*. Oslo, *Rikstrygdeverket*, 277 ss.

855 Anon. 1986-10-27. *Krigsseilere kan dekorerer igjen*. *Aftenposten*; 14.

856 Anon. 1988-06-01. *Krigsseilere hedret for sin store innsats*. *Aftenposten*; 38.

kors, St. Olavsmedaljen med ekegren og Haakon VII's Frihetsmedalje ble delt ut. Dekorasjoner ble også delt ut post mortem.

I statsråd 20. desember 1991 ble Krigsdekorasjonsrådet av 1986 formelt nedlagt⁸⁵⁷.

14.16 Unnskyldning, 2013

Så sent som i 2013⁸⁵⁸ mottok krigsseilerne som gruppe en offisiell unnskyldning. Daværende forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen ba på vegne av den norske stat gruppen om unnskyldning for den behandlingen de hadde fått av norske myndigheter i etterkrigstiden -

«I dag ber jeg derfor på vegne av den norske stat om unnskyldning for den behandlingen krigsseilerne ble utsatt for etter krigen.»⁸⁵⁹

Og hun understreket betydningen av deres innsats

«Gunnar Sønsteby sa det kanskje best: «Det som hadde innvirkning på den andre verdenskrigen varighet, det var kort og godt den norske handelsflåten.»⁸⁶⁰.

---

857 Wikipedia. <https://no.wikipedia.org/wiki/Krigsdekorasjonsrådet>. Anvendt: 2019-07-13.

858 Erichsen, AGS. 2013-08-02. Krigsseilerne – den vanskelige historien. *Dagbladet*.

859 Strøm-Erichsen AG. 2013-08-03. *Tale i Fredsparken, Risør. Møte med krigsseilere og pårørende*. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fd/taler-og-artikler/2013/mote-med-krigsseilere-og-parorende-risor/id733139/> Anvendt: 2019-08-20. Se talen på <https://www.youtube.com/watch?v=gGIQV710mbQ>

860 Strøm-Erichsen AG. 2013-08-03. *Tale i Fredsparken, Risør. Møte med krigsseilere og pårørende*. Regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fd/taler-og-artikler/2013/mote-med-krigsseilere-og-parorende-risor/id733139/> Anvendt: 2019-08-20.